

Μια κριτική στους κυρίαρχους μύθους για την κρίση

γράφει ο ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΤΖΑΡΕΛΛΑΣ*

*Κερδίζοντας το χαμένο χρόνο,
η καθυστερημένη κρίση του
δημοκρατικού καπιταλισμού*

Βόλφγκανγκ Στρεκ
Εκδόσεις Τόπος
Μτφ. Μαρίνα Τουλγαρίδου

Έχουν περάσει εννέα χρόνια από την τυπική έναρξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και φαντάζονται, πλέον, τόσο φαιδρές οι αρχικές διαβεβαιώσεις των καθεστωτικών αναλυτών για τον παροδικό χαρακτήρα της. Ακόμα και αν γίνονται πλέον αντιληπτές η ένταση, η μακρά διάρκεια και η καταστροφική δυναμική της κρίσης, πολύ δύσκολα μπορεί κανείς να κατανοήσει και να συσχετίσει τους μηχανισμούς και τα αίτια της, σε όλη την πολυπλοκότητά τους.

Η ανάλυση της παρούσας κρίσης, ως ολότητας, μοιάζει σαν να προσπαθεί κανείς να φτιάξει άμεσα ένα παζλ χιλιάδων κομματιών, που όμως δεν έχει την παραμικρή ιδέα τι ακριβώς θα αναπαριστά, ενώ και τα κομμάτια του παζλ, δίνονται με τυχαία –φαινομενικά ασύνδετα– σειρά.

Ως συνέπεια αυτής της γνωσιολογικής δυσκολίας, αλλά και της αστικής ιδεολογικής ηγεμονίας, κυριαρχούν ερμηνείες για την παρούσα κρίση που χαρακτηρίζονται από μερικότητα, εμφανή ιδεολογική-ταξική μονομέρεια, ελλιπή βάση εμπειρικών δεδομένων και σοβαρές θεωρητικές ελλείψεις. Αντίστοιχα με τον θεωρητικό και επιστημονικό λόγο, και η δημόσια σφαίρα κυριαρχείται συχνά από απλοϊκά ερμηνευτικά σχήματα της κρίσης, συ-

1

* Δρ. Πολιτικής Κοινωνιολογίας -
Συγγραφέας

σκοτίζοντας τον εγγενή χαρακτήρα της, αδυνατούν να κατανοήσουν τους μετασχηματισμούς που παράγει η κρίση στην οικονομία, στις κοινωνικές σχέσεις, στις μορφές του κράτους και τελικά στους βιοτικούς όρους των ανθρώπων.

Στον αντίποδα όλων αυτών, το βιβλίο του Βόλφγκανγκ Στρεκ (Wolfgang Streeck) *Κερδίζοντας χρόνο: Η καθυστερημένη κρίση του δημοκρατικού καπιταλισμού*, που κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Τόπος (στην εξαιρετική μετάφραση της Μαρίνας Τουλγαρίδου), αποτελεί μια σημαντική συνεισφορά στην κατανόηση της παρούσας κρίσης, που υπερβαίνει την αποσπασματικότητα των κυρίαρχων θεωριών.

Ο Στρεκ συνδυάζει εξαιρετικά τη θεωρητική ανάλυση με πληθώρα εμπειρικών δεδομένων και προσφέρει μια συνεκτική ερμηνεία της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, τοποθετώντας την στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο της. Ο συγγραφέας προσεγγίζει διεπιστημονικά την κρίση, ως ολόπλευρα, συναρτηθώνοντας διαλεκτικά τα πεδία της κοινωνιολογίας, της πολιτικής επιστήμης και της πολιτικής οικονομίας και καταδεικνύει τη διαλεκτική ενότητα οικονομίας-πολιτικής.

Ο Στρεκ υπερασπίζεται ευθαρσώς τη μέθοδο της μακροανάλυσης, αποδομώντας τη μεταμοντέρνα ανάλυσή της, και επιδιώκει να αναλύσει την παρούσα κρίση ως διαδικασία που ανάγεται στο παρελθόν και συγκεκριμένα στους μετασχηματισμούς του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού των τελευταίων δεκαετιών.

Ο Στρεκ συνδυάζει αρμονικά την «ψυχρή» επιστημονική ανάλυση με τον απλό και κατανοητό λόγο, και δίκως να χάνει την αντικειμενικότητά του ως ερευνητής, εκφράζει μια ριζοσπαστική θέση για την παρούσα κρίση και για τον σύγχρονο καπιταλισμό. Ο συγγραφέας αντλεί αναλυτικά εργαλεία από το μαρξισμό, τον οποίο θεωρεί απαραίτητη επιστημολογική προϋπόθεση κάθε σοβαρής ανάλυσης της κρίσης και του καπιταλισμού.

Η βασική θέση του συγγραφέα – εμφανής σε όλο το έργο – συνοψίζεται στο

εξής σχήμα: η κρίση του 2008 συσχετίζεται με την κρίση του 1970 και το νεοφιλελευθερισμό ως αντεπανόσταση του κεφαλαίου απέναντι στους κοινωνικούς περιορισμούς της αστικής μεταπολεμικής δημοκρατίας. Οι νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις είχαν ως στόχο να εξουμενίσουν την ανησυχία των κατόχων κεφαλαίου απέναντι στον –υπερβολικό για αυτούς– έλεγχο της πολιτικής στην οικονομία.

Η επέλαση του νεοφιλελευθερισμού στόχευε στην επανοργάνωση της αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων, έτσι ώστε να θωρακιστεί από τα «υπερβολικά» αιτήματα των υποτελών τάξεων και την απαξίωση της δημοκρατίας ως πεδίου δυναμικής χειραφέτησής τους.

Η παρούσα κρίση, τονίζει ο Στρεκ, είναι ακριβώς η κρίση της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης των τελευταίων δεκαετιών, καθώς και η ιστορία της αναβολής της κρίσης του μεταπολεμικού καπιταλισμού, που εξαγόραζε χρόνο και πολύτιμες συναινέσεις μέσω του πληθωρισμού, της παροχής ιδιωτικών δανείων, εν είδει κοινωνικών παροχών, και τελικά μέσω του δημοσίου χρέους.

Στο πρώτο κεφάλαιο, ο συγγραφέας, επικαιροποιώντας τις θεωρίες κρίσης της Σχολής της Φρανκφούρτης, προσεγγίζει την παρούσα κρίση ως απόρροια των πολιτικών υπέρβασης της κρίσης του 1970 και των μετασχηματισμών του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Ο Στρεκ ασκεί κριτική στη Σχολή της Φρανκφούρτης, επειδή αν και ορθά αντιλήφθηκε την ένταση της εποχής μας ανάμεσα στον καπιταλισμό και τη δημοκρατία, θεώρησε την οικονομία πλήρως ελεγχόμενη από το κράτος και υποτίμησε το κεφάλαιο ως πολιτικό υποκείμενο. Ταυτόχρονα, η *κριτική θεωρία*, θεωρώντας ως αιώνιο παρόν την εποχή της μεταπολεμικής ανάπτυξης, υπερτίμησε την πρόκαρη, όπως αποδείχτηκε, δυνατότητα ενσωμάτωσης των μισθοσυντήρητων στην καπιταλιστική αναπαραγωγή.

Με απλό και μεστό τρόπο, ο Στρεκ καταδεικνύει πως τελικά δεν ήταν οι μισθωτοί που αμφισβήτησαν τον αλλοτριωτικό καπιταλιστικό τρόπο ζωής. Αντι-

θέτως, το κεφάλαιο ως δρων πολιτικό υποκείμενο αμφισβήτησε ένα υπερβολικά δημοκρατικό κράτος που στη χάρη της πολιτικής του διαμεσολαβούνταν από χρονοβόρες πολιτικές διαδικασίες και παρέμενε ανοικτό στις πιέσεις και της εντάσεις του κοινωνικού ανταγωνισμού. Η σταδιακή απόσυρση του κράτους προς όφελος του κεφαλαίου από πτυχές της κοινωνικής αναπαραγωγής, η ενσωμάτωση των μισθωτών μέσω της κατανάλωσης και της ιδιώτευσης, η φιλελευθεροποίηση των αγορών κεφαλαίου, εργασίας και συναλλάγματος και η αποπολιτικοποίηση της οικονομίας, εκκινούν από το 1970 ως τάσεις που κορυφώνονται στην παρούσα κρίση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, ο Στρεκ επεκτείνει την ανάλυσή του στους μετασχηματισμούς που επέφερε το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα στο ρόλο και στις μορφές του κράτους.

Ο Στρεκ αποδομεί με καυστικό τρόπο την κυρίαρχη αφήγηση, που ερμηνεύει τη δημοσιονομική κρίση ως αποτέλεσμα των υπερβολικών παροχών προς τις υποτελείς τάξεις, και καταδεικνύει αντίθετα πως βασική πηγή της κρίσης του φορολογικού κράτους είναι η θεσμοποιημένη φοροαποφυγή/φοροδιαφυγή της αστικής τάξης, ως στοιχείο του νεοφιλελευθερισμού. Το *κράτος χρέους*, που αντικατέστησε το κλασικό φορολογικό κράτος, αρθρώνεται ως ταξική θεσμική δομή που υπηρξε ως ανοικτά τη «δημοκρατία των αγορών». Αναλύεται η διεθνής διάσταση του *κράτους χρέους* ως κόμβου μεταβίβασης των συμφερόντων του διεθνοποιημένου *λαού των αγορών* (Marktvolk). Οι αγορές αποτελούν, πέρα από τη μυστικοποίησή τους, το πεδίο ωμής διατύπωσης και επιβολής των συμφερόντων του κεφαλαίου. Μέσω του δανεισμού από τις αγορές, το κράτος μπορούσε να χρηματοδοτεί τις δαπάνες του, εξισορροπώντας την απώλεια των φορολογικών εσόδων του που είχε προέλθει από τη μείωση της φορολογίας του κεφαλαίου. Ταυτόχρονα, η χρηματοδότηση των κρατικών δαπανών από τις αγορές μετέτρεψε σε πεδίο υπεραξίας την αναπαραγωγή του κράτους

προς όφελος πάλι των δανειστών-κατόχων κεφαλαίων.

Ο συγγραφέας καταθέτει γόνιμους προβληματισμούς για τη σχέση και το όριο ανάμεσα στη δημοκρατία και τον καπιταλισμό, κρίνει αμείλικτα τις τεχνοκρατικές οικονομικές θεωρίες που φυσικοποιούν την οικονομία και καταγράφει με εναργή τρόπο τις μετατοπίσεις ισχύος από εκλεγμένες δομές σε αδιαμεσολάβητες δομές και θεσμούς του κεφαλαίου.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η μορφή κράτους που παράγεται ως λογική ολοκλήρωση των θεσμικών αλλαγών που συμπυκνώνουν τη νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση, το *διεθνές κράτος προσαρμογής* που αντικαθιστά το *κράτος χρέους*. Προνομιακός τόπος άρθρωσης της νέας μορφής κράτους είναι, σε μεγάλο βαθμό, η ΕΕ και κυρίως η ΟΝΕ που αποτελεί ένα υπερεθνικό επιτελείο του κεφαλαίου, πλήρως θωρακισμένο από τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων. Ο Στρεκ προσεγγίζει κριτικά την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, θεωρώντας δομικό χαρακτηριστικό της, που οξύνθηκε στην κρίση, τη θεσμική και πρακτική προτεραιότητα της οικονομίας (ως πεδίο ισχύος του κεφαλαίου) έναντι της πολιτικής.

Εκκινώντας από την κριτική στο μοντέλο δημοκρατίας του Χάγιεκ (Hayek), ο Στρεκ καταδεικνύει τον εγγενή (νεο)φιλελεύθερο χαρακτήρα ειδικά της νομισματικής ένωσης, ως υπερεθνικού κέντρου λήψης αποφάσεων απαλλαγμένου από τις ενοχλητικές διαμεσολαβήσεις της δημοκρατίας και τη δυναμική των κοινωνικών αντιθέσεων. Συγκροτείται έτσι ένα ασφικτικό πλαίσιο προσαρμογής των κρατών-μελών στις επιταγές των αγορών, ένας ζωτικός κοινός χώρος που διέπεται πλήρως από τη λογική της πρωτοκαθεδρίας και της αυτοαναφορικότητας του κεφαλαίου. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, η Κομισιόν (Commission) και άλλοι θεσμοί της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αντανακλούν την υλική-ιδεολογική κυριαρχία του κεφαλαίου και την πλήρη απαξίωση της πολιτικής, ως ρυθμιστικής αρχής του κεφαλαίου.

Τέλος, επισημαίνονται οι εθνικιστικοί κίνδυνοι και σκιαγραφούνται οι δυνατότητες αντίστασης στο διεθνές υπερκράτος προσαρμογής που αποτελεί τη σύγχρονη εκδοχή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, ο συγγραφέας παρουσιάζει τη δική του πρόταση, περισσότερο για να καταδείξει τον αυταρχικό και καταστροφικό χαρακτήρα του «οικονομικού μονόδρομου» των τελευταίων δεκαετιών, παρά γιατί θεωρεί πιθανή την εφαρμογή οποιασδήποτε άλλης λύσης, πλνν της κυρίαρχης, από τις υπάρχουσες πολιτικές δυνάμεις.

Ο Στρεκ προκρίνει τη διάλυση του ευρώ, την επαναφορά του κυριαρχικού δικαιώματος της υποτίμησης του νομίσματος ως μεθόδου αναδιανομής και όπλου αντίστασης στις πολιτικές δομές της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης. Ο συγγραφέας προτείνει ένα ευρωπαϊ-

κό Μπρέτον Γουντς (Bretton Woods), ένα χαλαρό νομισματικό σύστημα ισοτιμιών που θα αποτελέσει την οικονομική βάση για μια πραγματική ισότιμη ενοποίηση των λαών της Ευρώπης.

Το βιβλίο του Στρεκ αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο κατανόησης της κρίσης ως απότοκου της ανάπτυξης και ως προπομπού νέων κρίσεων. Ο συγγραφέας συνεισφέρει στην απομυστικοποίηση των κυρίαρχων ερμηνειών και καταδεικνύει πως τα πορίσματα των οικονομολόγων-τεχνοκρατών, όσο και αν παρουσιάζονται σαν αυταπόδεικτες αλήθειες, εκφράζουν συγκεκριμένα υλικά συμφέροντα. Ο Στρεκ προειδοποιεί πως, όπως οι αγορές, έτσι και οι πολίτες μπορούν να υπερασπιστούν, ακόμα και με βίαιο τρόπο, τα δικαιώματά τους, θρυμματίζοντας, έστω προσωρινά, την απατηλή εικόνα της καπιταλιστικής κανονικότητας. **T**